

به نام خدا

هوشمندسازی قضایی

مؤلف:

محمدجواد مقدم

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۴)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه : مقدم، محمدجواد، ۱۳۶۹
عنوان و نام پدیدآور : هوشمندسازی قضایی / مولف محمدجواد مقدم.
مشخصات نشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری : ۱۰۰ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۴۵۵-۴۳۳-۸
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : هوشمندسازی قضایی
رده بندی کنگره : Q۳۵۱
رده بندی دیویی : ۰۱۳/۱
شماره کتابشناسی ملی : ۹۷۲۷۸۳۱
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیبا

نام کتاب : هوشمندسازی قضایی
مولف : محمدجواد مقدم
ناشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ : ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ : اول - ۱۴۰۴
چاپ : زبرجد
قیمت : ۱۰۰۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان :
<https://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۴۵۵-۴۳۳-۸
تلفن مرکز پخش : ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

تقديم به ساحت عدالت مطلق اميرالمؤمنين على بن ابي طالب (ع)

فهرست

۱۳ مقدمه
۱۵ فصل اول: کلیات و مفاهیم
۱۵ کلیات
۱۵ تاریخچه
۱۶ آغاز دیجیتالی سازی و ورود فناوری به نظام های قضایی
۱۶ ظهور هوش مصنوعی در عدالت کیفری
۱۶ مسیر هوشمندسازی در نظام قضایی ایران
۱۷ هوشمندسازی و اتوماسیون در نظام قضایی
۱۸ مفاهیم
۱۸ هوشمند سازی
۱۹ فرآیند قضایی
۲۰ عدالت قضایی
۲۲ سیستم قضایی
۲۲ فناوری اطلاعات
۲۲ دادرسی الکترونیکی
۲۵ فصل دوم: مبانی هوشمندسازی نظام قضائی
۲۵ مبانی نظری - معرفتی هوشمندسازی نظام قضائی
۲۵ مبانی نظری هوشمند سازی قضایی
۲۵ نظریه عدالت رویه ای
۲۷ نظریه حاکمیت قانون

۲۹ نظریه حریم خصوصی زمینه‌گرا.....
۳۱ نظریه مسئولیت چندسطحی.....
۳۲ نظریه حکمرانی داده‌محور.....
۳۴ مبانی فقهی هوشمندسازی نظام قضائی.....
۳۴ قاعده نفی عسر و حرج.....
۳۵ قاعده سیره عقلا و ارتکاز عقلایی.....
۳۷ قاعده لاضرر.....
۳۸ قاعده مصلحت.....
۴۰ قاعده اختلال در نظام.....
۴۲ قاعده ضرورت و اضطرار.....
۴۳ قاعده درء.....
۴۵ مبانی حقوقی هوشمند سازی قضایی.....
۴۵ پذیرش اسناد و امضای دیجیتال.....
۴۵ قوانین حمایت از داده‌ها و حریم خصوصی.....
۴۶ مبانی حقوقی حفاظت از داده‌ها.....
۴۷ مبانی حقوقی دیجیتالی‌سازی فرآیندهای قضائی در ایران.....
۴۸ مبانی ساختاری - کارکردی هوشمندسازی نظام قضائی.....
۴۸ مبانی تقنینی هوشمندسازی نظام قضائی.....
۴۸ سیاست‌های کلی نظام در حوزه قضایی.....
۴۹ برنامه‌های توسعه پنج‌ساله کشور.....
۴۹ قانون آیین دادرسی کیفری.....

۵۰	اسناد تحولی قوه قضائیه و دولت.....
۵۰	مبانی قضایی هوشمندسازی نظام قضائی.....
۵۰	استقلال قوه قضائیه و ظرفیت‌سازی برای تحول نهادی.....
۵۱	دسترسی به عدالت و تسهیل عدالت‌خواهی برای عموم مردم.....
۵۱	شفافیت و پاسخ‌گویی در فرآیند قضائی.....
۵۲	سرعت و کارآمدی دادرسی.....
۵۳	فصل سوم : نقش و کاربرد هوش مصنوعی در عدالت کیفری
۵۳	هوش مصنوعی به عنوان ابزار پیشگیری و اصلاح.....
۵۳	ابزاری برای پیشگیری از وقوع جرم.....
۵۴	پیشگیری فردی.....
۵۴	پیشگیری جمعی.....
۵۵	به عنوان ابزاری برای اصلاح بزهکاران.....
۵۷	تشخیص الگوهای عدالت کیفری.....
۵۸	هوش مصنوعی در پشتیبانی و اتخاذ تصمیم‌های قضایی.....
۵۸	به عنوان ابزاری برای ارائه راهکارهای تصمیم‌گیری.....
۵۹	به عنوان ابزاری برای اتخاذ تصمیمات قضائی.....
۶۰	پیش‌بینی نتایج قضایی.....
۶۰	ارزیابی ریسک.....
۶۱	تحلیل پرونده‌های پیچیده.....
۶۱	استدلال حقوقی.....
۶۲	به عنوان ابزاری برای وکیل مجازی.....

- ۶۲.....نقش هوش مصنوعی در تعیین مجازات.....
- ۶۳.....الگوریتم‌های استنتاجی.....
- ۶۴.....الگوریتم‌های تجربی.....
- ۶۵.....هوشمندسازی در مراحل دادرسی کیفری.....
- ۶۵.....هوشمندسازی در مرحله تحقیقات مقدماتی.....
- ۶۵.....ابزارهای هوشمندسازی در تحقیقات مقدماتی.....
- ۶۶.....کاربردهای عملی هوشمندسازی در تحقیقات مقدماتی.....
- ۶۶.....تحلیل داده‌های جرم و شناسایی الگوها.....
- ۶۷.....پیش‌بینی خطر تکرار جرم و تصمیم‌گیری در مورد قرار بازداشت.....
- ۷۰.....استفاده از هوش مصنوعی در کشف و تحلیل شواهد دیجیتال.....
- ۷۲.....هوشمندسازی در مرحله دادگاه.....
- ۷۲.....تحلیل خودکار مستندات و سوابق قضایی.....
- ۷۴.....پیش‌بینی احتمال محکومیت و صدور حکم.....
- ۷۶.....هوشمندسازی در مرحله اجرای احکام.....
- ۷۶.....دادرسی آنلاین و جلسات مجازی.....
- ۷۸.....استفاده از سیستم‌های کمک‌قضایی برای قضات.....
- ۸۰.....پیش‌بینی احتمال تخلف از شرایط آزادی مشروط.....
- ۸۳.....بازپروری هوشمندانه مجرمان.....
- ۸۵.....نظارت الکترونیکی.....
- ۸۵.....ماهیت نظارت الکترونیکی در نظام کیفری.....
- ۸۶.....مبانی قانونی نظارت الکترونیکی در ایران.....

- نظارت الکترونیکی در نظام عدالت کیفری ایران..... ۸۷
- نظارت الکترونیکی قبل از دادرسی..... ۸۷
- نظارت الکترونیکی در مرحله اجرای حکم..... ۸۸
- گونه‌های نظارت الکترونیکی در نظام کیفری ایران..... ۸۸
- نظارت بر متهمان..... ۸۹
- نظارت بر محکومان..... ۹۰
- نظارت به‌عنوان اقدام پیشگیرانه..... ۹۰
- تأمین و نظارت قضایی از منظر سیاست‌گذاری جنایی شکلی..... ۹۱
- نظارت الکترونیکی در نظام نیمه‌آزادی و مراکز حرفه‌آموزی..... ۹۳
- ارزیابی نظارت الکترونیکی..... ۹۴
- اهداف و فواید نظارت الکترونیکی..... ۹۴
- اصل فردی‌سازی مجازات‌ها و نظارت الکترونیکی..... ۹۴
- کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها..... ۹۵
- ساماندهی زندانیان و کاهش جمعیت کیفری..... ۹۵
- کاهش هزینه‌های عمومی دولت..... ۹۶
- پیشگیری از جرم..... ۹۷
- معایب نظارت الکترونیکی..... ۹۷
- چالش‌های فنی و اجرایی نظارت الکترونیکی..... ۹۸
- محدودیت‌های مالی و اجتماعی در دسترسی به نظارت الکترونیکی..... ۹۸
- محدودیت‌های امنیتی و روانی نظارت الکترونیکی..... ۹۸
- نظارت الکترونیکی بر پرونده‌های بزهکاران..... ۹۹

الگوریتم‌های پیش‌نیاز برای هوشمندسازی نظام قضایی ایران..... ۱۰۱

فصل چهارم: بررسی فقهی و حقوقی دادرسی الکترونیکی ۱۰۳

تحلیل تطبیقی در نظام‌های فقهی و حقوقی..... ۱۰۳

تحلیل تطبیقی با فقه امامیه..... ۱۰۳

تحلیل تطبیقی با فقه اهل سنت..... ۱۰۴

تحلیل تطبیقی با حقوق ایران..... ۱۰۵

فرآیند دادرسی در بستر الکترونیکی..... ۱۰۶

عدم مواجهه فیزیکی اصحاب دعوا در دادرسی الکترونیک..... ۱۰۶

اقامه شهادت شهود در دادرسی الکترونیک..... ۱۰۸

اقرار در دادرسی الکترونیک..... ۱۰۹

سوگند در دادرسی الکترونیک..... ۱۱۰

ادله اثبات دعوا در دادرسی الکترونیکی..... ۱۱۲

شهادت شهود در دادرسی الکترونیک..... ۱۱۲

شهادت بدون حضور دیگر گواهان در دادرسی الکترونیکی..... ۱۱۳

امارات قضایی در دادرسی الکترونیک..... ۱۱۴

فصل پنجم: چالش‌ها و ملاحظات اخلاقی ۱۱۷

حریم خصوصی و عدالت داده‌محور..... ۱۱۷

مسائل مربوط به حریم خصوصی و امنیت داده‌ها..... ۱۱۷

مقابله با تبعیض الگوریتمی..... ۱۱۸

اختلال در عدالت فرآیندی..... ۱۱۹

خطر همسان‌گرایی..... ۱۱۹

- ۱۲۱.....عدم ارفاق قضایی
- ۱۲۲.....سوگیری الگوریتمی و بازتولید تبعیض
- ۱۲۲.....اتکای بیش از حد به فناوری و تضعیف تشخیص انسانی
- ۱۲۳.....ناهمگونی با بسترهای حقوقی، فرهنگی و فقهی
- ۱۲۳.....ناهمخوانی با نظام‌های حقوقی بومی و فقهی
- ۱۲۴.....کاهش قابلیت اعتراض و تجدیدنظر در احکام صادره
- ۱۲۴.....تغییر تدریجی نقش قاضی از «تفسیرکننده» به «تأییدکننده»
- ۱۲۵.....نادیده‌گرفتن پویایی‌های اجتماعی و فرهنگی
- ۱۲۶.....خطر جایگزینی قواعد عرفی و قانونی با داده‌محوری
- فصل ششم: راهکارها پیاده‌سازی هوش مصنوعی در نظام عدالت کیفری ایران..... ۱۲۹**
- ۱۲۹.....توسعه زیرساخت‌ها و استانداردهای فنی
- ۱۲۹.....توسعه زیرساخت‌های فنی مناسب
- ۱۳۰.....استانداردسازی و یکپارچه‌سازی داده‌ها
- ۱۳۰.....توانمندسازی منابع انسانی
- ۱۳۰.....آموزش و توانمندسازی
- ۱۳۱.....آموزش و کلا و کارشناسان حقوقی
- ۱۳۱.....تربیت کارشناسان فقه و حقوق دیجیتال
- ۱۳۲.....سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی
- ۱۳۳.....فرهنگ‌سازی و ایجاد اعتماد عمومی
- ۱۳۳.....استانداردسازی و یکپارچه‌سازی داده‌ها
- ۱۳۴.....ارتقای سواد دیجیتال شهروندان

نتیجه گیری..... ۱۳۴

منابع..... ۱۳۷

کتاب..... ۱۳۷

مقالات، پایان نامه، سایت..... ۱۳۸

لاتین..... ۱۴۰

مقدمه

نظام قضایی، به‌عنوان ستون استوار عدالت در هر جامعه، وظیفه‌ای خطیر در حفظ حقوق افراد، تضمین امنیت اجتماعی، و اجرای قانون بر عهده دارد. در عصر حاضر، که فناوری‌های نوین با شتابی بی‌سابقه در حال بازتعریف ساختارهای اجتماعی و اقتصادی هستند، نظام قضایی نیز ناگزیر از همگام‌سازی با این تحولات است. هوشمندسازی نظام قضایی، که با بهره‌گیری از فناوری‌هایی چون هوش مصنوعی (AI)، تحلیل داده‌های بزرگ، بلاکچین، و اینترنت اشیا (IoT) تعریف می‌شود، نه‌تنها پاسخی به چالش‌های سنتی دادرسی، بلکه ضرورتی برای تحقق عدالت در جهانی پیچیده و دیجیتال است. این فرآیند، با ارتقای کارایی، دقت، شفافیت، و دسترسی پذیری، افقی نوین در اجرای عدالت می‌گشاید و نظام قضایی را به سمفونی‌ای از انصاف و نوآوری بدل می‌سازد. کتاب حاضر، با هدف تبیین علمی و جامع ابعاد هوشمندسازی در فرآیندهای قضایی و عدالت کیفری، به کاوش در این ضرورت و اهمیت می‌پردازد و چارچوبی برای آینده‌ای عادلانه‌تر ارائه می‌دهد.

نظام‌های قضایی سنتی، با وجود استحکام تاریخی خود، با چالش‌هایی چون اطاله دادرسی، حجم بالای پرونده‌ها، خطای انسانی، و محدودیت‌های دسترسی مواجه‌اند. این مسائل، که ریشه در پیچیدگی‌های روزافزون دعاوی و تنوع جرایم مدرن - از جرایم سایبری تا کلاهبرداری‌های فراملی - دارند، کارایی و اثربخشی نظام قضایی را تحت فشار قرار داده‌اند. هوشمندسازی، با بهره‌گیری از ابزارهای دیجیتال، این موانع را هدف قرار می‌دهد. برای نمونه، هوش مصنوعی می‌تواند با تحلیل خودکار مستندات و شواهد، زمان رسیدگی به پرونده‌ها را به‌طور چشمگیری کاهش دهد، در حالی که سیستم‌های بلاکچین با ثبت امن داده‌ها، شفافیت و اعتماد را تقویت می‌کنند. این فناوری‌ها، با خودکارسازی فرآیندهای تکراری و ارائه تحلیل‌های داده‌محور، به قضات و مقامات قضایی امکان می‌دهند تا بر استدلال حقوقی و قضاوت عادلانه تمرکز کنند، و بدین ترتیب، عدالت را از قید محدودیت‌های سنتی رها می‌سازند.

اهمیت هوشمندسازی نظام قضایی فراتر از رفع موانع عملیاتی است؛ این فرآیند، به بازتعریف مفهوم عدالت در عصر دیجیتال می‌پردازد. نخست، هوشمندسازی با افزایش دقت در تحلیل شواهد و پیش‌بینی نتایج قضایی، به کاهش خطا و سوگیری کمک می‌کند، که این امر با اصل بی‌طرفی قضایی - مطابق ماده ۲ قانون آیین دادرسی کیفری ایران - هم‌خوانی دارد. دوم، فناوری‌های دیجیتال، مانند دادرسی آنلاین و جلسات مجازی، دسترسی به عدالت را برای افراد در مناطق دورافتاده یا با محدودیت‌های جسمی تسهیل می‌کنند، و بدین‌سان، اصل تساوی سلاح‌ها (ماده ۷ قانون آیین دادرسی کیفری) را محقق می‌سازند. سوم، هوشمندسازی با پیش هوشمند رفتار محکومان - از طریق ابزارهای نظارت الکترونیکی (ماده ۲۵۳ قانون) - و طراحی برنامه‌های بازپروری شخصی‌سازی‌شده (ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی)، به اصلاح و بازگشت مجرمان به جامعه یاری می‌رساند، و هدف بازدارندگی و اصلاحی مجازات‌ها (ماده ۳۸ قانون مجازات اسلامی) را تقویت می‌کند. این ابعاد، هوشمندسازی را به ضرورتی برای نظامی قضایی تبدیل می‌کنند که نه‌تنها پاسخگوی نیازهای امروز، بلکه پیشگام در ساختن آینده‌ای عادلانه‌تر است.

از منظر علمی، هوشمندسازی نظام قضایی یک رشته بین‌رشته‌ای است که فناوری اطلاعات، علوم داده، و حقوق را در هم می‌آمیزد. هوش مصنوعی، با الگوریتم‌های یادگیری ماشین، قادر است الگوهای نهفته در داده‌های قضایی را شناسایی کرده و تحلیل‌هایی پیش‌بینانه ارائه دهد که قضاوت را دقیق‌تر می‌سازد. تحلیل داده‌های بزرگ، با پردازش حجم عظیمی از اطلاعات - از سوابق پرونده‌ها تا رویه‌های قضایی - به یکسان‌سازی احکام و کاهش اختلافات کمک می‌کند. بلاکچین، با ایجاد زنجیره‌های غیرقابل‌تغییر برای ثبت شواهد و احکام، اعتماد به نظام قضایی را افزایش می‌دهد. این فناوری‌ها، با رویکردی داده‌محور، قضاوت را از وابستگی به شهود شخصی به استدلال‌های مبتنی بر شواهد هدایت می‌کنند، و بدین‌ترسان، بنیانی علمی برای عدالت فراهم می‌آورند. در ایران، که قانون آیین دادرسی کیفری و قانون مجازات اسلامی چارچوب‌های روشنی برای دادرسی و اجرا ارائه می‌دهند، هوشمندسازی می‌تواند این چارچوب‌ها را با ابزارهای مدرن تقویت کند، و نظامی قضایی پویا و پاسخگو خلق نماید.

هوشمندسازی نظام قضایی، بیش از یک ابزار، چشم‌اندازی برای آینده عدالت است. این فرآیند، با کاهش فاصله بین قانون و اجرا، به قضات امکان می‌دهد تا با تمرکز بر ارزش‌های انسانی - مانند انصاف و حقیقت - قضاوت کنند، در حالی که فناوری بار فرآیندهای تکراری را به دوش می‌کشد. دادرسی آنلاین، نظارت الکترونیکی، و بازپروری هوشمند، تنها نمونه‌هایی از این چشم‌اندازند که عدالت را از سالن‌های دادگاه به خانه‌های مردم می‌برند و اصلاح مجرمان را به هدفی دست‌یافتنی بدل می‌سازند. در جهانی که جرایم دیجیتال و چالش‌های فراملی مرزهای سنتی را درنوردیده‌اند، هوشمندسازی به نظام قضایی قدرتی می‌بخشد تا با چابکی و دقت، پاسخگوی این تحولات باشد. این کتاب، با کاوش در جنبه‌های نظری و عملی هوشمندسازی، در پی آن است که راه را برای نظامی قضایی هموار سازد که در آن فناوری، نه‌صرف ابزاری برای کارایی، بلکه مشعلی برای عدالت است.

هوشمندسازی نظام قضایی، ضرورتی علمی و اخلاقی است که عدالت را به عصری نوین می‌رساند. این فرآیند، با پاسداشت اصول قانونی و قوانین ایران و بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته، نظامی قضایی خلق می‌کند که در آن دقت، شفافیت، و انصاف در هم می‌آمیزند. صفحات پیش‌رو، با تبیین این ضرورت و اهمیت، خواننده را به سفری در قلب هوشمندسازی دعوت می‌کنند، جایی که عدالت، با هدایت فناوری، به مشعلی فروزان بدل می‌شود که راه حقیقت را در تاریکی پیچیدگی‌های مدرن روشن می‌سازد.

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

ورود فناوری‌های نوین اطلاعاتی به عرصه عدالت کیفری، سرآغاز تحولی ساختاری در ماهیت، روش و فرآیند دادرسی‌های قضایی بوده است؛ تحولی که از مرحله دیجیتالی‌سازی ساده و مدیریت الکترونیکی پرونده‌ها آغاز شده و امروزه با بهره‌گیری از الگوریتم‌های پیچیده یادگیری ماشین و هوش مصنوعی، به مرحله‌ای از هوشمندسازی نظام قضایی رسیده است. این دگرگونی نه صرفاً یک تغییر فناورانه، بلکه متضمن بازتعریف مفاهیمی چون عدالت، قضاوت، دادرسی، و حتی نقش نهادهای قضایی در نظم حقوقی معاصر است.

در این میان، نظام عدالت کیفری به عنوان حساس‌ترین و حقوق‌محورترین بخش ساختار قضایی، بیش از سایر حوزه‌ها نیازمند دقت در ارزیابی ابعاد حقوقی، فقهی و کارکردی هوشمندسازی است. شناخت صحیح از مفاهیم بنیادین، تاریخچه تحول، و جایگاه مفهومی هوش مصنوعی در فرآیندهای قضایی، مقدمه‌ای ضروری برای تحلیل دقیق‌تر ابعاد نظری و عملی آن در ادامه پژوهش به شمار می‌رود.

در فصل حاضر، نخست به تاریخچه دیجیتالی‌سازی و تحول تدریجی فناوری در نظام‌های قضایی جهان و ایران پرداخته می‌شود. سپس مفاهیم کلیدی همچون هوشمندسازی، عدالت قضایی، فرآیند قضایی، دادرسی الکترونیکی و فناوری اطلاعات به صورت روشمند و تحلیلی تبیین می‌گردد تا چارچوب مفهومی لازم برای ورود به مباحث تخصصی‌تر در فصول بعدی فراهم آید.

کلیات

تاریخچه

تاریخچه هوشمندسازی فرآیندهای قضایی و عدالت کیفری، بازتاب‌دهنده روندی تدریجی اما مستمر در تحول نظام‌های دادرسی در سراسر جهان است که با هدف افزایش کارایی، شفافیت، کاهش خطای انسانی و به کارگیری فناوری‌های نوین در تصمیم‌گیری‌های قضایی دنبال شده است. این سیر تحول را می‌توان در سه مرحله اصلی دسته‌بندی کرد: